

JENEI FERENC

Mátyási József és a magyar írók

A Mátyási Józsefről szóló irodalomban gyakran találkozunk a róla szóló cikkek, tanulmányok címében az „elfeledett” jelzővel. A halála óta eltelt évszázadban, jóformán évtizedenként akadt valaki, aki újra felfedezte, hogy aztán újra feledésbe merüljön neve. Különös című könyvei olvashatatlanul sorakoztak a könyvtárak polcain, vagy csak néhány kuriozumokat kedvelő-olvasgatta őket, nyomdát nem látott művei is hiába várták az olvasókat. Életművéről úgy beszéltek, mint Kazinczy évtizedeinek, a nyelvújítás korának amaz íróiról, akik megrögzötten modoros maradiságukkal akadályozták a magyar nyelv megújulásának győzelmét. Pedig az utolsó negyed század kutatása egészen más megvilágításba hozta alakját, érdemessé, hogy születésének két évszázados évfordulóján róla tisztelettel emlékezzünk meg.

Író kortársai közül először Kis Jánossal, a nagy szorgalmú íróval, Kazinczy Ferenc barátjával találkozott, aki 1792-ben Göttingában folytatta teológiai tanulmányait. „Emlékezései”-ben írja, hogy németországi útja során gróf Teleki József felkereste Göttingát is, ahol az egyetem professzorait látogatta meg. Kis János egybegyűjtötte magyar diáktársait és tisztelgett Teleki előtt. „A különben nagyon komoly gróf – írja Kis János – nagy lebecsátkozással fogada, s több rendbeli kérdezősködései és intései után uzsonnát is adata. Egy pár napig késvén ott, s jelesebb professzorokat meglátogatta, a fogadóban meg is vendégelte.

Ott léte nekünk még egy más mulatságot is ada. Titoknoka, Mátyási József, ki utóbb magyar verseket is ada ki, nagyon vidám kedvű s elmés fiatal ember, néhány Debrecenben vele tanult s akkor Göttingában volt barátaival együtt egyik barátja szállásán színjátékképpen előadták azon módot, mellyel a debreceni professorok a kollégiumtól búcsút vevő, s felsőbb tudományos intézetekbe a teológiát tanulni menő diákokat megvizsgálni szokták. A magok között kiosztott szerepek eljátszásával annyit nevtettek velünk, akár mely színjátékban sem kellett volna többet kívánni.”

Teleki József a külföldet járt és a külföldi, baseli egyetemen tanult, franciás műveltségű főuraink közé tartozott, aki egyetemi éve alatt egy kis értekezést írt, a felvilágosodás nyomában terjedő hitetlenség ellen. Művét 1760-ban Leyden-

ben, majd még ez évben Párizsban ki is adta. Franciaországi utazása során felkereste Rousseau-t, akinek tetszését a kitűnő franciasággal megírt művecske nagyon megnyerte és annak újra való kiadásában Telekivel meg is állapodott. De a kiadás, valószínűleg Rousseau halála miatt, nem valósult meg.

Mátyási ennek a nagyműveltségű, széles látókörű, de konzervatív főúrnak volt a titkára. Hat éven át élt Teleki környezetében, aki őt rendkívül megkedvelte. Bizalmas viszonyuknak szép bizonyítéka, amikor a verselgető gróf szülei halálán érzett fájdalomról írott verseivel titkárát megajándékozta, és Mátyási a verses ajándéokra verssel válaszolt. Mátyási az 1792-es császárkoronázáson részt vevő gróffal beutazta Németországot, még vele volt Bécsben is, majd hosszabban utazott Erdélyben is. Ezek az utazások jó alkalmat nyújtottak arra, hogy úti tapasztalatokat szerezzen és látókörét tágítsa. Teleki szolgálatában 1794-ig maradt, azután a semmitűszék esküdtje lett.

Őt esztendő múltán ismét egy franciás műveltségű főúrnak, a Voltaire-rel levelező gróf Fekete Jánosnak lett a titoknoka. Ez időben már két kötet verse is megjelent, a „Semminél több valami” és „Verseinek folytatása”. Tehát mikor titkári helyét elfoglalta, verskötetei már ismertté tették nevét. Fekete francia és magyar verseket író, az irodalmat kedvelő és az írókat bátorító ember volt, aki Pesten és főtí kastélyában egy kis írói kört vont maga köré. Kapcsolatban volt Orczy Lőrincsel, Dugonics Andrással, Horváth Ádámmal, Báróczy Sándorral, Teleki Józseffel, Ráday Gedeonnal, Teleki Lászlóval, Gvadányi Józseffel és Aranka Györggyel. Fekete, aki életének nagyobbik felében katona volt, az 1790–1791. évi országgyűléseken az ellenzék legradikálisabb szónoka lett, és egyben a reakció legdühödtebb támadásainak céltáblája. Mátyási versekben kelt védelmére és verte vissza a sokszor durva hangú támadásokat. Kettejük kapcsolata több volt, mint az előkelő grófé és titkáráé, bizalmas és baráti, bizonyosság erre Fekete nyugdíja, melyet életfogytiglan biztosított Mátyási számára.

A vele kapcsolatban levő írói kör tagjaival Fekete a gyakori személyes találkozásokon kívül sűrű levelezésben is volt. És Mátyási az írói kapcsolatok ébrentartásában is bizalmasa. Leveleit ő másolta, levelezését ő közvetítette és irányította. – De ezekben az években szoros szálak fűzik a kezdő éveit élő magyar színészethez is. Kelemen László társulata számára lefordítja az egyik Goldoni vígjátékot „Gavallér és dáma” címmel.

Irodalmi kapcsolatai közül egyet külön kell említenünk. 1794–1795 telét Kecskeméten töltötte, ahol megismerkedett és szoros barátságot kötött a fiatal Csokonai Vitéz Mihállyal. Együtt is utaztak Pestre. Kettőjük viszonyát Csokonainak Mátyásihoz írott verse jól jellemzi:

Ezért is sok hálát nyer tőlem Kecskemét,
Hogy kinek eddig is tiszteltem érdemét,
Mátyási barátom, s bátyám Apollóba'!
Veled ő állított legelőször szóba.

Hányszor óhajtottam, hogy szemlélhesselek.
Tiszteletem felől tudóssá tegyelek!
De hála az Égnek! Megvan, amit kértem,
Megvan, személyedet mivel megismértem.

Mátyási versei a Martinovics-pert követő közéleti dermedtség korában jelentek meg. A Bessenyei György és Kazinczy Ferenc buzgólkodására mozgásba lendült irodalmi élet megtorpant, alig adott életet magáról. Csak Kazinczy kiszabadulása után engedett ez a dermedtség, Kazinczy levelezését olvasva látjuk, mint teltek meg élettel azok a szálak, melyek a széphalmi mestert író társaihoz kapcsolták.

Kazinczy, a minden új magyar író számontartó vezér, már 1795-ben felfigyelt Mátyási első verseskönyvére, a „Semminél több Valamire”, és május 11-én a következőket írta Kis Jánosnak:

„Wéber (a váci könyvnyomtató) Mátyási Józsefnek verseit adta ki ily nevezet alatt: Semminél több valami, az az etc., etc. Micsoda monstruozus fizionomiája van ennek az idétlen szüleménynek. Hát maga a Munka. Én nem tudom, kacagjak é, vagy tépjem széjjel a könyvet. De a versifikatyo igen könnyű. Egy deák versét elkezdtem olvasni, és megelégedtem vele. . . . Ó Istenek üzzétek-el az elmék döghalálát.”

Ez az első lesújtó nyilatkozat, amely Mátyási *latin* verselését bírálta, néhány hónappal Kazinczy fogsága előtt kelt, és nyolc esztendő múltán az újra szabad Kazinczy ismét támadja Mátyásit. Még meg se jelent Mátyásinak „Vélekedés, melyet a magyar nyelv eránt ország eleibe tétetett tudós kérdésre” című, és a Magyar Kurirban a megjelenendő magyar könyvek között említett könyvecskéje, már Szentgyörgyi Józsefnek így nyilatkozik róla: „E’ napokban édesen elnevettem magamat az újság olvasása alatt. – Mátyási József, kit az öreg Domokos Úr is jó írónak tartta, én pedig nem tartottam ’s nem is tartok, egyik újságlevélnek utolsó soraiban annunciólja, hogy Prónay kérdésére írt pályairása kijött.” – Vagyis már Mátyásinak neve is nevetésre ösztökéli Kazinczyt. Végső, nagyon ’esújtó ítéletét Szemere Pálnak 1809. február 11-én írott levelében fogalmazta meg róla:

„Ha csak kadentziát találni prózai könnyűséggel írni ’s egynehány Mendikási hahotára fakasztó Witzet ejteni elég, úgy igen is igaza van Domokos Lajos Úrnak, hogy nekünk főpoetánk Mátyási József. Lehet e az Poéta ha diarrhéája van is a’ versek fosásában, a’ ki olly munkát írt, mint Mátyási írt a’ Magyar Nyelv dolgában? Ilyen a Debreceni ’s Pataki kultúra’ s elmésség.” Kazinczy vélekedése drasztikus, elfogult, és azt Mátyási nem érdemelte meg.

A pályázat, melyre Mátyási dolgozatát elkészítette és közre adta, a Magyar Kurir 1804. évfolyamában jelent meg. A pályakérdések voltak: „Mennyire ment már a magyar nyelvnek ki műveltetése? Micsoda eszközök s módok által kelene azt nagyobbra vinni? Mikép lehetne ezen eszközöket fogantatosokká tenni?” Mátyási véleménye az volt, hogy mint a Debreczeni Grammatika vallotta: „A nemzeti szóknak koholása leginkább csak a Tudományokra s Találmányokra nézve javallatott, a költészetben nincsen szükség rájuk, mert a magyar nyelv mind szókincsre, mind kifejezésbeli hathatóságra ritkítja párját. Az idegen szavakat ki kell irtani, a régi, elkopott szavakkal nem kell törődni.” Azonban mint a nyelvújítás egyik monografusa megjegyzi: „Mátyásiról is elmondhatni azt, amit a többi orthológusról, hogy orthologismusa kisebb volt a tulajdonképpeni hírénel, mint az ember gondolhatná.”

Kazinczy gorombán megfogalmazott személyeskedő véleménye előtt értetlenül állunk. Nem értjük különösképpen az abból kicsengő személyes indulatot. Igaz, nem jelent meg nyomtatásban, de véleményének ízlést formáló ereje, állásfoglalása Mátyásival szemben, az az ellenszenv, amivel Mátyási költészetét

elutasítja, hogy Mátyásival egy szintre nem helyezhető verselőkkel azonosítja, érthetetlen. Nélkülözi az igazságos ítéletet. Mátyásit ezzel az irodalmi élet periferiájára taszította, és oka volt annak, hogy az 1824 táján Kecskemétre költözött költőt már életében elfeledték. Mily jellemzően jelentkezik Kazinczy hatása már Kölcsey Ferencnél is, akinek „Kritika” című írásában olvashatják a következőket: „Jól említem, midőn gyermek éveimben Himfy mellett Mátyásinak és Pocsnak versei mustraként olvastattak előttem: s ha lett volna, ki a közönséget Himfy és a más kettő szemmel látható különbségére figyelmeztetné vala; lehetséges volt volna-e, legrövidebb figyelmeztetés után meg nem ismerni, hogy az első tiszteletre méltó művész, a más kettőt művésznek még csak nem is tarthatjuk.”

Kazinczynek Mátyásit minden költői értéket megtagadó véleménye levelezésének propagatív erejénél fogva általános véleménnyé lett. Mátyási úgy látszik nem volt az a harcos, álláspontjéért küzdő természet, aki igazáért megküzdött volna. Bár amikor ezt a harcot meg kellett volna küzdenie, jóformán már magára maradt. Azok az írók, akikkel Fekete János körében kapcsolatban volt, csaknem mind elhaltak, akik pedig, mint Édes Gergely, életben voltak, nem voltak alkalmasak, hogy Kazinczyval a harcot felvegyék. Kazinczy 1820 után Mátyásinak nevét sem említi. Úgy tetszik, az idő már átlépett felette, utolsó pesti éveiben az irodalmi életben feledésbe merült már Mátyási neve. Ő, aki 1849-ben halt meg, és megérte Kisfaludy, Vörösmarty, Kölcsey és Petőfi fellépését és költészetének kiteljesedését, ezidőben már csak a 18-ik század utolsó élő tanúja. A magyaros iskola utolsó, bár értéket jelentő költője volt, abban az időben, amikor a nyelvújítás győzelme után a magyar költészet megújíhódva, a reformkor költőiben kivirágzott. Az idő eljárt Mátyási felett. Pedig értékének tudatában volt, s ha nem is állt a magyaros ízlés, az orthológia küzdő harcosai közé, önbecsülését nem tudták elvenni. Bizonyítéka ennek, hogy 1804-ben gróf Széchenyi Ferencnek felajánlotta kézíratait. Hallottuk, hogy később Fáy Andrásnak is felajánlotta bizonyosan egyik másolatát. Széchenyi el is fogadta, ma is őrzí a Széchenyi Könyvtár Mátyási kézíratait. Széchenyi ekkor írta: „Méltónak tartom, hogy a Nemzeti Buzgóság oltárán jelellyék szerzőjüket”. Mintha ajándékozásával Mátyási az értékeket megőrző jövőhöz fellebbezett volna. És a jövő igazolta őt.

Kazinczy elutasítása ellenében a magyar filológiai kutatás kimutatta, hogy a magyar írók mivel tartoznak Mátyásinak. Megállapította – Lehr Albert szavait idézzük most –: „Mátyási versei a gyökeres magyarság kincses bányája. Hogy Arany is bányászott belőle”. Irodalomtörténetírásunk egy századon át azonosította magát Kazinczy véleményével. Csak az utóbbi negyven év kutatása próbálta módosítani a róla alkotott képet. És ennek az arcképnek a részletes kimunkálása szép feladata volna a kecskeméti helytörténeti kutatásnak. Érdeemes volna a részletek felderítéséhez hozzáfogni, mert ezzel a kecskemétiiek nem csupán egy helyi értéket becsülnének meg, hanem a magyar irodalom történetében is a megérdemelt helyére tennék Mátyásit, ahonnan őt méltatlanul félreállították.